

A háború és a társadalom

Írta

Gróf Andrássy Gyula

A teljes bevétel
lábbadozó katonák
felsegélyezésére fordítottik.

1914
Singer és Wolfner kiadása
Budapest, VI. Andrássy-út 16

A háború és a társadalom.*)

A világtörténelem a harcok szakadatlan sorozata.

De a háborúk mérhetetlen száma ellenére kétségtelen, hogy még sohasem volt olyan irtózatossá nagyméretű és olyan pusztító hadjárat, mint a jelenlegi.

Azok a tudósok, akik kiszámították, hogy milyen áldozatokba kerül egy modern háború, már azt a vérmes következtetést vonták le, hogy háború többé nem is lehet. Apróra bebizonyították, hogy nincs nemzet, amely elviselhetné a modern háborúnak terheit.

De e számítás teljesen hiúnak bizonyult. Az előre jósolt számok beigazolódtak, sőt talán a valóságon alul maradtak, de a várt hatás nem következett be. A civilizáció csak új fegyvereket adott a harcnak, de a kölcsönös gyűlöletet apasztani, ellentétek békés megoldási módját megtalálni mindeddig nem volt képes.

Ma azt állapíthatjuk meg, hogy a kultúra haladása a háborúkat talán ritkábbá, de ugyancsak borzasztóbbá teszi.

Sőt a civilizáció egyenesen növelte a háború iszonyait. Az emberiség számának arányában szaporodott a hadsereg is.

Csak az emberi ész uralma a természet ereje fölött, csak a modern tudomány és technika bírta azt az óriási emberanyagot hadi célokra használni, amely ma az államok rendelkezésére áll.

Mióta Európa két szövetségre oszlott s két ellenséges tábor néz egymással farkasszemet, a véderők fejlesztése különösen szédítő arányokat nyert. A ma harcban álló államok összes hadereje

*) Fölvitatott az Országos Ismeretterjesztő Társulat gyűlésén október 11-én a régi képviselőház termében.

körülbelül 20 millió ember, annyi, mint az egész Magyarország lakossága. Ezekhez a számokhoz képest még az utolsó nagy európai háború, a 70-iki német-francia háború számai is elenyésző csekélyek.

A közlekedési eszközök fejlődése s az, hogy nagy tömegeket lehet egy helyen ellátni, azt is lehetővé tették, hogy magán a harctéren, az egyes csatamezőkön sokkalta nagyobb erők legyenek egyesíthetők, mint a múltban. Königrätznél, Waterlooánál, Szedánál, Mukdennél az összes harcoló felek együttes hadereje messze az egy millió alatt maradt, míg azon óriási mérkőzésben, amely most Paris és a német határ közt folyik, bizonyosra vehetjük, hogy mindegyik fél egymaga egy milliónál több katonával rendelkezik. Valóban kiszámíthatatlan, hogy mibe kerül ilyen tömegek felfegyverzése, kiképzése, összpontosítása, szállítása, ellátása, hiányának pótlása és betegeinek ápolása. S a technikai tudomány fejlődése csodáival határos eredményeket ér el a pusztító eszközök gyártásában is, úgy, hogy ma nemcsak azért vált pusztítóbbá a harc, mert sokkal több a küzdő egyén, hanem azért is, mert minden egyes számtalanszor többet képes ártani az ellenségnek, mint azelőtt.

A háború már nemcsak tengeren és a földön, hanem a levegőben, a víz alatt és a föld alatt is folyik ; nemcsak a harctéren, hanem mögötte is bárhol, ahová Zeppelinek és repülőgépek eljuthatnak.

Visszafojtott lélegzettel szemléljük a modern világnak azon véres összeütközéseit, amelyek a felhők régióiból golyózáport zúdítanak az ellenséges országra és seregre.

Nem tudja az ember, jobban csodálkozzék-e azon a szellemi erőn, amelyet az emberiség bizonyított, mikor ezen gyilkos eszközöket megalkotni képes volt s azon a bátorságon, amelyet a modern Dugovics Tituszok bizonyítanak, mikor egymásra rontanak a légi űrben s a halál torkába zuhannak csak azért, hogy az ellenfelet is magukkal rántsák; vagy azon, hogy az emberi ész és pénz nem tudott jobb foglalkozást találni, mint a gyilkolás, égés és robbantás eszközeinek raffinaít tökéletesítését.

Az óriási Dreadnoughtoknak, ezen új, hihetetlen drága alkotásoknak uralmát, a tengeren már is kétségessé teszi a tenger alatt járó hajók fegyvere s ma örömteljes reménnyel olvassuk, hogy Angliának a tengerek síkján gyakorolt uralmát Németország a tenger mélyében folytatott merész akciójával meg fogja ingatni s hogy nemsokára a sziget fekvése sem fogja Albiont azon háború veszélyei elől megmenteni, amelyet könnyelműen előidézni segített.

Napoleon geniejének egészen új méretekhez kellene szoknia, ha megjelenék közöttünk. Nelson, sőt Tegethoff csatahajói a modern hajók közelébe sem mernének jönni; a 42-es mozsarakkal szemben és azon falak s aknákkal szemben, amelyek Franciaország várait védik, Vauban laikusnak érezné magát. Valóban mondhatjuk, hogy Jules Verne és Jókai Mór fantáziáján túlesz a modern technika.

A modern háború ezen mesébe való arányai az egész nemzetre, az otthonmaradt társadalomra is óriási terheket rónak, nagyobbat a múlt háborúinál. Egészen új, nagy feladatok várnak rá. A mai háborúban nemcsak a hadseregek mérkőznek, hanem az egész nemzetek összes erkölcsi és anyagi ereje s e mérkőzésben mindenkinek ki kell részét vennie.

Szabja mindenki tetteit az események nagyságához. Sohase felejtse el senki, hogy magasztos kötelessége van és hogy a legparányibb exisztencia is használhat, vagy árthat cselekedeteivel és beszédeivel.

Boldog volnék, ha mindenki lelkébe bírnám azon sziklaszilárd meggyőződésemet átültetni, hogy mi, akik itthonmaradunk, nagyok és kicsinyek, gazdagok és szegények, férfiak és nők, mindnyájan hozzájárulhatunk ahhoz, hogy zászlónk győzedelmeskedjék, hogy a magyar nép fényesen állja ki azon újabb megpróbáltatást, amely elé állítja világtörténelmi hivatása és geográfiai helyzete.

Mindnyájan harcosai vagyunk ugyanegy szent ügynek, harcosai azon küzdelemnek, amelytől függ nemzetünk léte. A harctér az egész ország s rajta mindenkinek jut kötelesség.

Mindnyájunk célja egy és ugyanaz, amelyei egy mondatba foglalva akként fejezhetünk ki, hogy félretéve minden széthúzást, minden pártoskodást és kicsinyességet, félretéve jogos mellék cél és melléktekintetet, osztatlan akaratumkat, minden törekvésünket kizárólag csak a győzelem kivívására kell irányítanunk.

E magasztos cél az otthonmaradt társadalomra két irányú kötelességet ró : szellemit és anyagit.

A háború előkészületének percétől a béketötésig két nagy horderejű feladat vár a társadalomra, az egyik a győzelemhez szükséges lelkiállapot változatlan fenntartása a harc viszontagságai és változásai közt, a másik azon sok különböző szolgálat teljesítése, amelyeket sem a hadsereg maga elvégezni, sem az állam hivatalos apparátusával teljesíteni helyesen egyáltalán nem, vagy egyedül nem képes. Mindkét tevékenységre szükség van. Mind a kettőnek eleget kell tenni de én mégis az erkölcsi momentumra

helyezem a fősúlyt, mert a győzelem sine qua non-ja erélyes, lelkes! mindenekfelett győzni akaró nemzet s ezért először vele kívánok foglalkozni.

Hazafias örömmel, kérdés nélkül mondhatom, hogy a kezdet e tekintetben jó volt, hogy a nemzet a maga egészében teljesen megfelelt e legmagasabb várakozásnak. A nemzet megértette, hogy a háború a történetek után már teljesen elkerülhetetlenné vált, átérezte, hogy léte forog kockán. A közvélemény átérezte mindjárt, mikor még a bizonyítékok nem is voltak közismertek, hogy a szarajevói tragédia nem néhány ember fanatizmusának következménye, hanem egy nemzet támadásának gyümölcse integritásunk ellen, egy nemzet tervszerű kísérletének része a mi rovásunkra megnagyobbodni és hogy a gyilkosok egy faj gyűlöletének, egy faj agresszív aspirációjának vak eszközei voltak.

Átérezte nálunk csaknem mindenki, hogy a rémtett nem is volt egy ember ellen irányzott attentátum, hanem azon fogalom ellen irányzott támadás, amelyet ez az ember képviselt, olyan vidéken való uralmunk ellen, amelyet szerbek is laknak. A rémtett egyszerre világossá tette, hogy már aláaknázták a terrénüm egy részét, amelyen szilárdan kell állanunk, ha élni és számítani akarunk még; és hogy már régóta felvetették a délszlávok egyikét azon végzetes kérdéseknek, amelyeket csak vérrel és vassal lehet többnyire megoldani, mert lényegük abban áll, hogy az egyik állam a másiknak jogosan alávetett területét akarja mindenáron megszerezni.

S amikor a minden oroszok cárja a fejedelem gyilkosait védelmébe vette, azt is belátta mindenki, hogy megjött a nagy leszámolás napja, az a harc, amely el fogja dönteni, vajjon a moszkovita uralom lesz-e a Duna-Tisza között, vagy magyar supremátia.

Erezte az egész és osztatlan egységes magyar társadalom, hogy újra kérdésben van, hogy a kelet rabszolgája lesz-e vagy a nyugati társadalom tagja és hogy meg lesz-e óvható Szent István király integritása s ezért talpra állott, mint egy ember.

Nincs adat rendelkezésemre, azt azonban tudom, hogy egy ezrednél csaknem hiány nélkül az összes hadkötelesek bevonultak. Az egész katonai adminisztrációt meglepte a jelentkezések száma s az, hogy a tények megcáfolták azt az általánosan elterjedt hitet, hogy a modern háborúban legalább 20-25%-a a hadköteleseknek marad el. S lélekemelő volt a bevonuló katonák szelleme, a tiszt és legénység férfias elszántságtól, hazafias lelkesedéstől volt áthatva. Valóban csak azok voltak lehangolva, akik nem mehettek

az ellenség elé. A társadalmat átható intenzív érzelem minden egyes emberben kifejezésre jutott. Megvolt az a tömegszuggesztió, amely a nemzetek hősiességének mindenkor egyik fő tényezője.

A katona érezte, hogy a nemzet létéért, becsületéért fog küzdeni, látta, hogy vele érez kivétel nélkül az egész társadalom, szeretetének és szerelmének tárgyai ; a nagy egész és minden egyes. Az egész milieu, amelyben él, a családi kör, az ismerősök, az utca, a sajtó, a vásárterek lelkesedése magával ragadta a cinikust is és fokozta az idealista hevét.

Ez a lelki állapot szülte azokat a hőstetteket, amelyekre olyan méltán vagyunk büszkék.

Akadnak ugyan olyanok, akik a lelkesedés fontosságát le akarják kicsinyelni s a siker egyetlen kulcsát a fegyelemben keresik ; de ez rövidlátás.

Napóleon, minden kor legnagyobb katonája azt mondta, hogy a hadisiker biztosítékainak háromnegyed része : a hadsereg jó szellemében rejlik és ma már hozzá lehet tenni, hogy a siker ezen biztosítékát a nemzet szellemében kell keresni, mert kétségtelen, hogy a nemzet lelki állapotától függ a hadseregé is.

Legjobban bizonyítja ezt az igazságot az orosz-japán háború lefolyása. Minden bíráló megegyezik abban, hogy a japáni győzelem egyik legfőbb oka a japán társadalom lelkesedése és az orosz társadalom lanyhasága és kedvetlensége volt.

Klasszikus tanúja ezen ténynek Kuropatkin, az orosz fővezér, aki bőséges tapasztalatok alapján kifejti, hogy a mai hadsereg néphadsereg és hogy mivel tagjainak többsége csak a háború alatt katona, okvetlenül szükséges, hogy a nemzet a hadsereg feladataival tisztában legyen, a célt, amelyet a hadsereg szolgál, helyeslje és lelke egész erejével támogassa.

Oroszország azért nem győzhetett, ámbár többnyire számbeli fölénye volt, mert a nép lanyhasága lankasztóan hatott a seregre, holott Japánban a nép a hadsereget fellelkesítette.

Kuropatkin ezen véleménye annál nagyobb súlyú, mert ő a cárizmus rezsimje alatt futotta be fényes karrierjét s ezen nevéésénél fogva nem volt hajlandó a népléleknek, a nép belátásának és akaratának döntő befolyást tulajdonítani, hanem inkább arra volt predesztinálva, hogy a fegyelem csodatevő erejében bízzék, a cárizmus egész rendszerének ezen erkölcsi alapjában. És Kuropatkin véleményét mindenben megerősítik német katonai tekintélyek is, mint pl. Tettau tábornok és Lignitz ezredes, akik szintén rideg katonai fegyelemben nevelkedtek és nem tekinthetők dilettáns néptribunoknak.

De a társadalomnak harcias szellemére nemcsak az első stádiumban van szükség, hanem mindvégig a háború különböző eseményei, a sors változásai közben is, mert a hadsereg és a társadalom között való belső összefüggés állandóan akkor is fennáll, amikor a hadsereg távol van hazájától. Az egyiknek szelleme a legnagyobb távolságon át állandóan hat a másikra. Ha az egyik elveszti bizalmát és önuralmát, akkor a másikinál is meggyengül az erkölcsi erő, bárhol legyen.

A harcok közben előálló hiányokat otthonról folyton pótolni kell; tartalék és népfőlkelő szervezetek alakulnak, amelyek mindig frissen viszik ki a harctérre az ország hangulatát; a sebesültek gyógyultán újra a harcvonalba mennek és magukkal viszik az otthon nyert impressziókat. Mindig megfordulnak egyes katonák a harctér mögött, néha egész csapatok jönnek pihenés céljából határaink közé, úgy hogy ha erőt vesz a desperáció a nemzeten, akkor nemcsak a posta s a sajtó útján, hanem közvetlen érintkezés útján is átszivárog az a méreganyag a hadsereg testébe.

Az orosz-japán háború ennek az igazságnak is klasszikus példáját adja. Az orosz seregek óriási távolságban harcoltak hazájuktól, de azért az otthoni társadalom szelleme szakadatlanul dominálta a hadseregét is.

Kuopatkin elpanaszolja, hogy mikép terjesztették a sereg sorai között állandóan hazuról jövő rezervisták és iratok azt a gyűlöletet, amelyet a nemzet egyes részei egymás ellen éreztek és az ellenzék azon egész rendszer ellen táplált, amely a háborút okozta. A főbb vezetés és a tisztikar ellen rendszeres agitáció folyt, amely annak tekintélyét és a belé fektetett bizalmat aláásta. Azt hirdették az elégedetlenek, hogy a háború nem a nemzet háborúja, hanem csak a katonaságé.

S az orosz társadalomnak ezen szelleme, pesszimista, elégedetlen hangulata okozta, hogy kénytelen volt kedvezőtlen békét kötni, ámbár még hadereje nem volt teljesen legyőzve s esetleges diadal kivívása abszolúte nem lett volna kizárva.

Ezen példából okulva nekünk gondosan és tudatosan kell a közszellemet ápolnunk. Különösen óvakodnunk kell az utólagos elcsuggedéstől! Nagy gondot kell fordítanunk arra, hogy a pesszimizmus ne terjedjen el és a hangulat meg ne változzék, mert a magyarnak erényei között nem szerepel a szívós kitartás és nálunk könnyen átsap a közhangulat az ujjongásból a lehangoltságba ; a vígságot mint a magyar nótákban úgy az életben is, könnyen váltja fel a szomorúság, az optimizmust a pesszimizmus. Hősieségünk inkább a kockázatos, de rövid rohamban, az offenzívában

nyilvánul meg, mint a kisebb veszéllyel járó, de hosszadalmasabb defenzívában. A magyar katona típusa a huszár, aki csak akkor érzi jól magát, amikor villog a kard a kezében és a rajta-rajtát hallja. A magyar gyalogos is szívesebben rohan bajonettel az ellenségre, mint tüzel ugyanegy helyből huzamos ideig.

Az optimista nálunk legtöbbször a győzelmet könnyebbnek hitte s ezért a még mindig eldöntetlen harcok közben bizalma megingott, a pesszimista pedig az ellenséges túlerő előtt szükségessé vált visszavonulás hatása alatt a hadsereg hősies küzdelme, csodás kvalitásai és kivívott győzelmei ellenére is megtartotta őseredeti bűnét. S annál könnyebben terjedhet el az idegesség a kezdetleges entuziasmus ellenére, hogy csaknem mindenki személyesen is érdekelve van a harctéren és a nyugtalanságát, izgékonyosságát fokozza, hogy hazája mellett szeretettjét is félti.

A monarchiában élő egyes fajoknak tulajdonságát is képezi a bizalmatlanság saját államának erejében, náluk erősebb a negatív szellem, a kritikai tehetség, mint az alkotóerő, ami annál könnyebben ragadhat át hozzánk, mert a magyarnak saját faji tehetségébe fektetett bizalma, a különleges viszonyok között, nem eléggé biztosítja a katonai vezetésbe fektetett bizalmát. A gyűlölködés és pártoskodás is nagy volt hazánkban az utolsó években, úgy hogy annak kiújulásának veszélye is kísért.

Nagyon szükséges tehát, hogy céltudatosan és kitartással küzdjünk a pesszimizmus és a pesszimisták ellen és a nemzet elcsüggedésének veszélye ellen, a teljes lelki egység és harmónia fenntartása mellett. E célból mindenképp világossá kell tenni, hogy gyors és könnyű diadalt nem várhatunk, de okkal és joggal számíthatunk a végleges győzelemre.

Meg kell értetni a széles körökkel, hogy győznünk kell, mert a jobban szervezett erő a mienk ; mert stratégiai helyzetünk jobb, amennyiben Németország és mi egymást támogathatjuk és egymásután döntő túlerőt vethetünk az összes harcvonalakra ; és mert szövetségünk Németországgal őszintébb és belsőbb, mint a szövetség az entente hatalmak között, amelyeket inkább a közös gyűlölet, a közös féltékenység kapcsol össze, mint az érdekek azon teljes azonossága, amely minket fűz a német birodalomhoz. Győzelmet jósol az eddig elért eredmény is, dacára a sok pesszimista kritikának.

Teljes megelégedéssel mondhatjuk, hogy a hadsereg eddig a reá váró feladatot derekasan meg bírta oldani, amely egyelőre nem abban állott, hogy megsemmisítse az orosz haderőt és hogy a határainkat teljesen megvédje, hanem abban, hogy veretlenül es

segélyforrásaink kimerítése nélkül legyen képes azt az időt bevárni, k a nyugati fronton küzdő nemzet főhaderő segítségünkre jöhet. A kettős szövetség együttes terv szerint összes erejének zömét, met főereget Franciaország ellen küldte offenzív célzattal, a keféli fronton pedig mindaddig kisebb erővel a védekezésre szorítkozik, míg az offenzív akció Franciaországban győzelemhez vezet s lehetővé teszi, hogy keleten is megfelelő túlerővel léphessen fel.

A német hadsereg fényes eredménye ellenére még nem oldotta meg ezen offenzív feladatát, aminthogy az nem is volt még várható. A francia, angol, belga haderőket ugyan visszaszorította már de még meg nem semmisítette s még nem fordulhat minden ellenállást eleve kizáró győzelmes nagy tömegekkel a keleti határra.

De a legnehezebb időn már túl vagyunk, mert Németország stratégiai helyzete már azt is megengedte, hogy az eddiginél nagyobb erőket küldjön Oroszország ellen.

Míg magunkra voltunk hagyva, a számarányoknál fogva természetes volt, hogy nem bírtunk döntő diadalokat elérni, de valóban meg lehetünk elégedve azzal az eredménnyel, amelyet vitéz hadseregünk e nehéz időkbén elért.

Sok heti harc után az ellenség nagy számbeli fölénye ellenére nagyobb kárt csináltunk az ellenfélben, mint ők bennünk; nem egy győzelmes csatát vívtunk, az orosz túlerő nem birt országaink szívébe hatolni s megközelítőleg sem bírta azt az eredményt elérni, amelyet a német offenzíva Franciaországban mutat fel, s már annak ellenére ragadtuk meg az offenzívát, hogy a nyugaton működő erők zöme még nem szabadult fel.

A sok millió orosz nem bírta a németet a Paris felé előnyomulásban megakadályozni s mi képesek voltunk, s képesek leszünk a kelet óriási hordáit addig feltartóztatni és lekötöni, míg a német véres munkáját a nyugaton be nem befejezte.

S mindezt elértük annak ellenére, hogy az orosz úgylátszik már régen ázsiai seregeinek egy tetemes részét titkosan mobilizálta s ezáltal sokkal korábban volt kész mint azt mi gondolhattuk s kezdetben olyan előnyös helyzetbe került, amely katasztrófához vezetett volna, különösen tekintettel számbeli fölényére, ha hadseregünk belső értéke nem sokkal magasabb az övéénél.

Tehát teljes bizalommal nézhetünk a jövő elé, ne aggasszon, hogy a döntés sokáig elhúzódik, hiszen ez előrelátható volt, mert a jobb szervezet és előnyösebb helyzet nagy számbeli túlerővel küzd.

Ha nem is vesszük számba Angliának és Franciaországnak óriási kolóniáit, ha nem vesszük számba Japánt sem, hanem csak az európai harctéren mérkőző erőket vesszük tekintetbe, akkor is

óriási számbeli fölényben vannak ellenségeink, hisz az entente ezen országrészeinek lakossága 260-270 milliót, a német és osztrák-magyar lakosság pedig 115 milliót tesz ki.

Törekedjünk mindenkibe beléoltani a végleges diadalba fektetett jogos bizalmat, s ébresszük fel még a pesszimistában, az idegesben is azt a meggyőződést, hogy kötelességük magukon legalább uralkodni és legalább annyira fegyelmezni önmagukat, hogy balsejtelmekkel ne ássák alá a többiek bizalmát, ezt elvárhatjuk tőlük, mert ennyire mindenki képes lehet.

Lépjünk fel a sok rémregény és ijesztő pletyka terjesztői ellen s ne higyjünk el semmit, amiről meg nem győződünk, mert a hamis híreknek egész légiója jár ma szájról-szájra. Óvakodjunk a szemtanuk egyoldalú előadásától is, mert azok a legritkábban vannak abban a helyzetben, hogy áttekintsék az egész szituációt és kis körben tapasztalt bajokat általánosítanak.

Aki nem akarja félrevezetni a társadalmat, ne terjessze tovább azt, ami bizonytalan hírt hallott kellő fentartás nélkül. Nagy ügyeletet kell vetni a sajtó működésére is! Szükséges, hogy cenzúra alá vétessék minden, a háborúra vonatkozó híradás, szigorúan ellenőrizni kell, hogy koholt híreket ne hozhasson és hogy egyes szerkesztők esetleges idegessége ne mételyezhesse meg a nagyközönséget.

Szükséges, hogy a harctérről való híreket csak a katonai hatóság adja ki ; de ezzel nincsen biztosítva a kívánt cél, megfelelően kell a híradásnak tartva lennie, ami eléggé nehéz feladat. Hibás volna minden momentán hátrányos jelenségei, minden veszteséget s momentán veszélyt közölni, mert ez azokban, akik nem tekinthetik át az egész helyzetet s nem bírnak vasidegekkel, könnyen felesleges ijedtséget és pánikot okozhat; de másrészt ép ilyen hiba a tudatos hazugság, mert az ilyen előbb-utóbb mindig kisül és ezzel megrendíti a híradásba fektetett bizalmat. Különösen rosszalni kell olyan tények tagadását, amelyeket előbb-utóbb be kell vallani.

Sohasem szabad elfelejteni, hogy az ország közelében, vagy az országban magában történő események akkor is kiderülnek, ha a hivatalos kommunikék hallgatnak róla, s hogy a legnagyobb pánik okozója az volna, ha a közvélemény egyáltalán nem lenne többé a hivatalos jelentéseknek, mert mást tud, mint amit neki hivatalosan mondanak.

Amint a hivatalos híradást valótlanságokon rajtakapták, elveszti azt a képességet, hogy a közvéleményt irányítsa, akkor ezt a szerepet átveszi a sok suttogó, a sok pletykás, a sok pesszi-

mista Maga az a tény, hogy valamit takarni akarnak, nyugtalanít S pesszimizmust terjeszt. S nagyon elhibázott taktika az is ha a lapok olyan győzelmeket olvasnak ki a hírekből, amelyek nem igaza.

Ne keltsünk olyan illúziókat, amelyek szétfoslása csak lehangoltságot hagy hátra.

Célja a híradásnak ne az legyen, hogy lehető kedvező benyomást keltsen momentán, hanem az, hogy pesszimista színezettől ment, erőkbe fektetett bizalomból eredő híradással állandóan tartsuk fenn a közönség önbizalmát, ami teljesen lehetetlenné válik, amint bebizonyult, hogy túlzásokkal dolgozunk.

S lehetőleg tartózkodjunk a katonai vezetésnek elítélésétől. Nem vagyunk abban a helyzetben, hogy biztos véleményt formálhassunk a hadműveletekről, mert nem ismerjük az összes tényeket s olyan lekicsinylő ítélettel, amely teljesen alaptalan lehet, alááshatjuk a hadsereg bizalmát, pedig nincsen borzasztóbb, mintha a katona nem bíz a vezetésben, azt hiszi, hogy vérét céltalanul ontja. Annál kevésbé jogos a laikusok kételyt nem ismerő kritikája, mert azt a célt sem érheti vele el, hogy az esetleges hibás vezetésben változás történjék, mert nem lehet hadvezéreket rosszul informált, hozzá nem értő, ideges közönség hangulatától függővé tenni.

Ne felejtjük, hogy valóban helyrehozhatatlan kárt csinálhatunk az alaptalan ítélezésekkel és semmit sem mulasztunk, ha alapos aggályainkat is elhallgattatjuk.

Én nagy barátja vagyok a szabad szónak. Feltétlen szükségét érzem annak, hogy minden közhatalmat gyakorló egyén a legerősebb ellenőrzés és a legkeményebb bírálat tárgyává tétessék. A közéletben magam is kivettem a kérlelhetetlen ítékezés jogát. De a mai helyzetben minden kritikát, támadást és általában mindent, ami a visszavonás üszkét vetheti a társadalom közé, a legföltétlenebbül hibáztatok.

S még a magánkörben is óvakodjunk könnyelmű kritikától és bíraltatástól, mert a pesszimizmus úgy terjed mint a penész s a szűk körben hangoztatott ítélet annyiból veszélyesebb a nyilvánosság előtt hangoztatottnál is, mert nehezebben nyer cáfolatot.

De elég volt azon feladatról, amely a társadalomra hárul a kellő szellem fenntartása tekintetében!

Abban foglalom össze az erről mondottakat, hogy legyen fő célunk, első törekvésünk azt a szellemet megerősíteni, amely férfias elszántsággal szembenéz a sors minden csapásaival, amely számol azzal, hogy a mai harc nem folyhat le nehéz megpróbáltatások nélkül, amely annak tudatában, hogy a nemzet létéről vagy nem-

létéről van szó, minden áldozatra kész és el van határozva mindent megtenni habozás nélkül, ami a győzelmünket biztosíthatja. Kerülünk kell azt a könnyelmű optimizmust, amely csak addig áll helyt, míg elhitheti magával, hogy minden a legjobban megy és küzdenünk kell azon kislelkű pesszimizmus ellen, amely azt az erélyt fogyasztja, amely életünk fenntartására szükséges.

Áttérve a társadalomnak már előbb említett másik nagy feladatára, azt két részre osztom! Az egyik abban foglalható össze, hogy a társadalom kötelessége a hadsereget segíteni legjobb tehetsége szerint, a második, hogy a nemzeti élet, a gazdasági és kulturális tevékenység folytonosságát kell biztosítania.

Egyenként kívánok e két kötelességgel foglalkozni, mielőtt azonban azt tenném, egy általános megjegyzést kívánok tenni.

A háború idején el kell felejteni mindazt, ami magyart a magyartól elválaszt. Osztály, foglalkozás, felekezet, politikai álláspont, valláskülönbőség nélkül mindenki együtt dolgozzék. Ne vizsgáljuk egymás múltját, hanem fogjunk kezét mindenkivel, aki akar és tud segíteni, részt vesz a sok új és nehéz munkában. Gyűlölet és bizalmatlanság némuljon el a kötelesség parancsszava mellett.

Kívánatos, hogy a válságos idők alatt a társadalmi szervezetekben a legellenkezőbb irányok képviselői is egymás mellett foglaljanak helyet, hogy nyilvánvaló legyen, hogy a nagy megpróbáltatások alatt a nemzet egységén a pokol kapui sem fognak erőt venni.

A hadsereg érdekében való működés legfontosabb ága a sebesültek és betegek ápolása és ellátása. Ebben, megvallom, nem tartom helyesnek az állam és a társadalom között ma fennálló szerepmegosztást. Többet kellett volna az államnak teljesíteni, kevesebbet a társadalomnak. A hadi budgetek legnagyobb hibájának tartom, hogy nem gondoskodtak eléggé a megbetegedett és megsebesült katonák érdekeiről. Nézetem szerint az állam elsőrangú feladata és elemi kötelessége, hogy azokról gondoskodjék, akik az ő érdekében, az ő parancsára és védelmére szenvednek.

S ha kétségtelen is, hogy a társadalom munkája sohasem lesz nélkülözhető a sebesültek gondozásánál, mert az ápolás és ellátás finomságait csak az egyéni iniciativa, csak az érző ember jó szive, csak a rokonszenv fogja nyújthatni, nem pedig törvényes sablonos bürokratikus gépezet; a fő munkát mégis az államnak kellene végeznie. A szükséges eszközökről a háború előtt kellene gondoskodni, úgy, hogy a háború alatt vagy csak foganatosítani kelljen azt, amit előre terveztek és megállapítottak, vagy pedig csak használatba venni azt, ami már készen áll. Régebben a társadalomra

lehetett bitói az ápolás és ellátás oroszlánrészét ma azonban ez már méltánytalan, mert a hadsereg nagysága és a fegyverek pusztító ereje olyan nagyszámú sebesülést okoz, amelyről már jól gondoskodni a társadalom nem képes és az állam csak akkor, ha arra eleve elkészült.

Gondoskodják a hadügyi budget nemcsak a pusztítás és ölés fiamem a gyógyítás eszközeiről is, ami annyival nagyobb eredménnyel kecsegtet, mert a tudomány, amely a pusztítást oly nagy mértékben bírta elősegíteni, kellő szervezés mellett, megfelelő eszközökkel ellátva, írt is tud találni a sebekre, amelyeket maga is ütött.

A mostani háborúban azonban a társadalomnak a reá ruházott feladatot feltétlenül meg kell oldania és folytatnia keli ernyedetlenül azt a munkát, amely már olyan sok szép eredményt szült. Sőt nem szabad az eddig elértekkel sem megelégedni, mindig előre kell törni, mindig a tökéletesség felé kell sietni.

Új kórházak építésénél nézetem szerint előnyt kell adni a nagy kórházaknak, mert a nagy üzem mindig olcsóbb és az orvosi erők jobban használhatók ki.

A gyűjtések foganatosításában, azt hiszem a legjobb a decentralizáció. Sok érv szól amellett, hogy csak egy társadalmi központi szervezet gyűjtsön az összes kórházi célokra, nem pedig sok magántársulat és sok egyén, mert akkor egységesebben és tervszerűbben lehetne a társadalom áldozatkészségét kihasználni, mint a sokféle gyűjtés által, amelyek nem tudnak egymásról és valószínűleg, amint az nálunk mindig szokásban van, ugyanazokhoz fordulnak.

Mivel azonban sokan lelkesebben, odaadóbban dolgoznak, ha egyesületük vagy saját nevükben és dicsőségükre tehetik és mivel már létezik a sok gyűjtésre és jótékony célra, alkotásra alkalmas szervezet, amelyek intenzívebben tudják kihasználni az ismeretség, barátság rugóját, mint egy szervezet, célszerűbb az eddigi után haladni; a gyűjtések eredményeit azonban nagyobb alkotásokra kellene egyesíteni.

Az önkéntes adakozások mellett nagyon érzem annak szükségét is, hogy azt valamely adó egészítse ki. Mert igazságtalan a jó szívűre ruházni az egész terhet és azt várni, hogy olyan nehéz időkben, mint a maiak, egyesek annyit adjanak, amennyi szükséges, ha nem osztozkodik minden tehető a teherviselésben : olyan adora van szükség, amely valami keveset mindenkitől elvesz és lehetővé teszi, hogy a pénz összejöjjön anélkül, hogy a legjobbak összeroskadjanak.

A társadalom pénzen kívül főleg munkával tartozik a köznek. A sebesültek ellátását társadalmi szervezetek ellenőrzése nagyon

javíthatja s megakadályozhatja azt, hogy az üzérkedés az érdekelteket károsítsa.

Közreműködnie kell kötszerek előkészítésében, különösen ha amint látszik, szükséges lesz újra visszatérni a régi sárpi készítéséhez, amelynél nagy tér fog nyílni a társadalom közreműködésének.

Az ápolás és a betegszállítás súlyos feladatának is nagy része a társadalomra nehezedik. E téren már nagy tevékenységet fejtettek ki társulatok és egyesek és nagy hasznot hajtottak, ámbár nem tagadható, hogy az ápolás terén ártott a társadalmi szervezetek hírének, hogy főleg eleinte olyanok is vállalkoztak ápolásra, akiket csak a divat vezetett, akik hivatást nem éreztek e nemes foglalkozás iránt, akik meg nem gondolták előre, hogy milyen áldozatot vállalnak és ezért be nem váltak.

Emellett azonban igen sokan valóban önfeláldozó fárasztó és hasznos munkát végeznek, s a legerélyesebben kell az ellen tiltakoznunk, hogy pálcát törjenek, amint ezt sokan teszik, egyesek hibája miatt azon egész tevékenység fölött, amely nélkülözhetetlen, nemes és közhasznú.

Különös figyelmet kell fordítani a sebesülteknek a harcterről vonaton való hazaszállítása módjára, mert ez nagyon kevésbé kielégítő és a kolera elterjedésének veszélyét is fokozza.

Nagy baj, hogy a vonatokon nem lehet kellő elkülönítéseket foganatosítani, hogy nincs elég orvosi és segítő személyzet s hogy a tisztaság legprimitívebb szabályait is gyakran nélkülözni keli.

Erre állami vezetés mellett nagyobb gondot kellene fordítani és a társadalom nagyobb és jobban szervezett munkáját kellene igénybe venni. Rendszeresen kellene szervezni a közbeeső állomásokon egymástól megfelelő távolságban az üdítő munkát is, természetesen a kolera veszély ellen való duplán szigorú intézkedésekkel kapcsolatosan.

A sebesülteknek fárasztó útjukban jól esik és nagy szükségük van eledelre, frissítésre és néha a sebek átkötésére. Több helyütt tudom, hogy a vidéki társadalom a tőle kitelhetőt már úgy is megtette; de nincsen elég kötszere és ápolóereje, néha orvosa, azért ezt az ügyet a központban kellene szervezni egyöntetű terv szerint.

Különösen szívére akarom kötni ez alkalommal a társadalomnak azt is, hogy jótevő munkásságát ne tagadja meg az ellenség betegeitől sem. A beteg nem ellenség többé, csak szenvedő ember! Teljesítsük emberi kötelességünket kivétel nélkül mindenkiel szemben. Természetes, hogy első gondolatunk mindig saját

testvéreinké legyen. De amint neki megvan a nélkülözhetetlenje, adjuk meg azt az ellenségeinknek is. Legyen gondunk a foglyokra is. Becsületbeli kötelességünk: jól bánni azzal, aki megadta magát s a lehetőségig jólétükről is gondoskodni.

S akit az érzés meg nem győz, azt meggyőzheti az a tudat, hogy velünk is úgy fognak bánni, mint mi velük.

Nem azért mondom ezeket, mert erre nálunk különös szükség volna, de azért, mert rendszerint vannak olyanok, akik hazafiságuk hevében az ellenség gyűlölete által elragadtathatják magukat.

Meleg ruhát is kérnek a katonák számára a társadalomtól. Helyes! Tegye mindenki ez irányban is mindazt, amit tőle kívánnak. Készítsen, gyűjtsön meleg kendőket és adja a nélkülözhető szőrmét oda. De mondanom sem kell, hogy ez nem mentesíti a hadvezetőséget azon elementáris kötelezettsége alól, hogy meleg ruhával lássa el a katonákat. A társadalom csak a hiányzót, a luxust, a különlegességeket adja, a szükségéről való gondoskodás az állam kötelessége marad mindenkor.

De a társadalom feladata nemcsak arra szorítkozik, hogy a katonaság szükségleteit törekedjék kielégíteni, hanem, amint már mondtam, arra is, hogy az egész nemzet egészséges vérforgását, akcióképességét és életerejét fenntartsa, amelyeket mind károsan befolyásolja a háborúval járó óriási erőfeszítés. A legközvetlenebbül érinti az általános mozgósítással járó munkaerők elvonása a bevonultak családjait és a közszolgálatot.

A bevonultak családjairól az 1881-iki törvény értelmében az állam tartozik gondoskodni. A társadalom e tekintetben szintén csak kiegészítő szerepre van hivatva, ahol állami segítség nem elég, ott a társadalomnak is be kell avatkozni, nehogy annak családjá, aki a hazájáért küzd, a nyomor rabjává váljék.

Gyűjtésekre, könyörödományokra, a rendes jótékony egyesületek intenzívebb tevékenységére is szükség lehet, de ahol célhoz vezet a legajánlatosabb mindig a munka szerzése. A nagybirtoktól, a nagyvállalatoktól és nagytőke tulajdonosoktól el lehet várni, hogy a bevonultak családjainak lehetőségig megadják a bevonultaknak járó fizetést, azzal a kikötéssel, hogy ellenértékként a család lehetőleg munkát vállaljon. A gazdasági egyesületek ezirányban történő kezdeményezése nagy hasznot hajthat.

A legfontosabb az ittmaradt gyermekekről való gondoskodás, amely akciónak irányítása igen helyesen a létező szervek kezében maradt.

A társadalomnak a nehézségekkel küzdő közszolgálatban is részt kell venni, mert sok szolgálati ágának éppen akkor kell dupla

munkát teljesíteni, amikor a rendelkezésére álló munkaerő tetemesen megapadt. A modern államban a társadalom elszokott a köztevékenységtől, mindent a hivatásos, fizetéses bürokráciától és alkalmazottaktól vár. A nemzet nagyrészt elvesztette azt a képességét, hogy önmagán segítsen, hogy önmaga végezze a közérdekben szükséges teendőket és most ezt újból megkeli szoknia. De ezzel csak nyer, mert csak az a nép számíthat szabadságra, csak annak biztos léte és önállósága, amelynek megvan az a képessége, hogy saját közügyeit önmaga intézze, úgy hogy valóban csak üdvös volna, ha a köz iránt való kötelességteljesítésből valami állandóan megmaradna a jövőben is és fegyelem mellett ingyen munkához szoknék újra.

A politikai közigazgatás különösen nehéz helyzetbe kerülhet a háború folytán, mert reá is sok új teendő nehezedik, ámbár alkalmazottjainak száma megfogyott, úgy hogy joggal fog különösen a nyomor és a ragály elleni küzdelemben a társadalom segítségéhez folyamodni.

Az első irányban a szükségletek megfigyelésével, a nyújtott segélyek kiosztásával, a foganatosított intézkedések ellenőrzésével hasznos és nagy munkát végezhet az önkéntes társadalmi erő is.

A kolera elleni küzdelemben szintén megfizethetetlen értékű szolgálatot tehet az intelligencia. Legelső kötelessége kellő elővigyázattal élve a ragály ellen önmagát megvédeni. Segítségére lehet az orvosnak is, aki valóban önfeláldozó és napról-napra növekvő, csaknem emberfeletti munkát végezni azáltal, hogy rendeleteinek végrehajtását ellenőrizzé, hogy a tett megfigyelésekről értesíti. Ezenkívül jó tanáccsal, jó példaadással és szorgos utánjárással a szükséges elővigyázati rendszabályok foganatosításában is segédkezet nyújthat a hatóságnak főleg az, akinek szavára a lakosság hallgatni szokott.

Legnagyobb szolgálatot azonban hitem szerint azzal teheti, ha a csendőrség és rendőrség segítségére karhatalmat szervez, amely nélkül sem hatósági rendelet, sem törvény nem használ, mert a zaklatással járó, egyéni szabadságot korlátozó beavatkozások legtöbbszörre papíron maradnak megfelelő kényszerítő erő nélkül.

Általában polgári őrségek szervezése által a közrend, közbiztonság fenntartásához hozzájárulhat a társadalom és a katonaságot is mentesíti időrabló és polgár által is elvégezhető munkától.

Mérhetetlen tevékenységi tér nyílik meg a társadalomnak a közgazdasági élet terén is.

A háború a közgazdasági életet egészen átalakítja s nagy

sebet ejt rajta. Válságos helyzetet teremt mindenekelőtt a modern közgazdasági élet alapjának, éltető elemének, a hitelnek megrendülése amely természetszerűleg szenved a jövő bizonytalanságánál fogva. S a hitel hiányát különösen érezhetővé teszi, hogy sok kis embernek éppen ilyenkor égető szüksége van kölcsönre.

A külkereskedelem különösen ilyen világháborúban pang, a belső kereslet rohamosan alább száll, bizonyos cikkeknel csaknem egészen megszűnik s egyes kivételes, a háborúra szükséges termelési ágak felé fordul.

A munkapiacra a munkahiány és a munkáshiány egymás mellett érezhető. Egyes üzemek összetörnek, mert nem találnak elég produktív kézre, mások kénytelenek munkásaikat elbocsátani, mert nincs elég fogyasztójuk.

E sok nehézség között a társadalomnak segítenie kell önmagán. A közgazdasági élet teherviselési képességét feltétlenül fenn kell tartani, mert a háború csaknem ép annyira pénzügy és közgazdasági feladat, mint katonai s azon állam ellenállási ereje összeomlik, amelynek gazdasági helyzete tarthatatlanná vált.

A sok teendő közül a legfontosabb talán a hitel fenntartása. E tekintetben a társadalom szervei között a legtöbbet a pénzintézetek tehetnek, amelyek tervszerű akcióval, a kormány támogatása mellett nagy, eredményeket érhetnek el. Egyrészt akis emberek rögtöni hitelszükségeinek kielégítésére egyesült erővel külön intézetet létesíthetnek, amint azt jelenleg már megtették, amivel mérhetetlen hasznot hajthatnak, ha kellő tőkeerőt fognak erre a célra fordítani, de rendes tevékenységük helyes irányításával is nagy szolgálatot tehetnek, ha a hitelnyújtásban bátrak lesznek és elmennek azon végső határig, amíg a saját léteérdekeik megengedik.

A nagyközönség helyes magatartása is nagy fontossággal bír. Ne veszítse el fejét, ne essék a pánik martalékává, ne zárja el vasládáiba a pénzt, hanem hagyja azt forgalomban, kamatoztassa megbízható intézeteknél.

Elsősorban acélozza meg mindenki idegeit; a közgazdasági veszélyektől is legjobban a hidegvér, a bátor szív mentenek meg.

A háborús időkben mindenekelőtt és mindenek fölé önuralom kell. Nem kell elfelejteni, hogy a pánik előidézi azt, ami addig a képzeletben volt csak meg: a katasztrófát.

Általában minden egyes ápolja gazdasági egzisztenciáját. Vegye revízió alá budgetjét, szakítson a luxus kiadásokkal. Az a sok egyén, aki eddig többet adott ki, mint amije volt, javítsa meg magát gyökeresen és gyorsan. Álszégyenkezésből senki se riadjon

vissza attól, hogy költségeit redukálja, luxus kiadásokról lemondjon, egyszerűbben éljen. A takarékoságnak is azonban legyen határa.

Aki teheti iparkodjék üzemét folyamatban tartani. Iparkodjék, tényleges jövedelmeihez mérten költekezve, a honi munkát és tőkét is foglalkoztatni. Aki teheti, alkalmazza továbbra is azokat az egyéneket, akik az ő kenyerét ették, mert a teljes gazdasági stagnáció és pangás a válságot csak súlyosbítaná.

Alkalmazkodjék mindenki kérlelhetetlen szigorral saját gazdasági helyzetéhez, saját megmaradó és biztos jövedelmeihez, legyen arra is tekintette], hogy hosszú, bizonytalan jövő előtt áll, de ezen tekintetek által megszabott korlátok között törekedjék a megszokott gazdasági tevékenységet folytatni és lehetővé tenni, hogy egzisztenciájukat mások is fenntarthassák.

A takarékoság nem a bölcsesség utolsó szava. Csak azon anyagokra vonatkozólag szükséges a feltétlen takarékoság, amelyek a harc céljaira szükségesek, mint például az élelmiszereknél bizonyos szövetnemeknél, fegyvereknél, benzinnél stb.

Különösen a kormánynak és a hatóságnak nem szabad kizárólag a takarékoság politikáját folytatni, hanem minden erejét arra kell fordítani, hogy megfelelő befektetések által életerőt kölcsönözzön a közgazdaság azon ágaink, amelyek a háború alatt a végelpusztulás veszélyének vannak kitéve, mint például minden építkezéssel kapcsolatos iparág.

Nagyon sok jót tehet a társadalom megfelelő szervezetek és közgazdasági vezető szellemeink irányítása mellett a munkaközvetítés terén, egyrészt a munkás és a tőke, másrészt a tőke és a fogyasztók között, azzal a céllal, hogy lehető sok honi gazdasági ágak fogyasztót, a tőkének munkást s a munkásnak foglalkozást biztosítson.

A mai válságos időkben a jótékonyágnak is fokozott szerepe van. A nyomor helyenként csaknem elkerülhetetlenül nagyobb arányokban fog hosszabb háború alatt fellépni, már a helyenkénti rossz termés következtében is és a nagy drágaság, a munkás, a ló, az igavonó állat hiánya és a szőkevény népség vándorlása folytán.

Ez ellen idejekorán kell elkészülnie és szövetkeznie minden akcióképes elemnek, hatóságnak és társadalomnak, hogy meg ne lepjen, mint a kolera tette. A nagybirtoknak különösen kötelessége saját körében az előrelátható nyomor ellen küzdeni; helyismerettel és gazdasági személyzetével becses felvilágosítást adhat segítségére lehet a hatóságnak és a saját eszközeivel is tartozik a

szenvedések enyhítését megkísérleni. Ezzel kötelességet teljesít, de önmagának is használ, mert szociális kötelességteljesítése erősíti pozícióját.

Különösen fontos feladat vár azon foglalkozások szervezeteire, társulataira, amelyeknek tagjai aránylag nagy igényekkel, töké nélkül munkájuk jövedelméből élnek és most annak vannak kitéve, hogy e jövedelem teljesen megszűnik, mint aminők a művészek, festők, szobrászok, zenészek, építészek, ügyvédek stb.

Ezek érdekében kell a szakegyesületeknek maguk körében és a rokonszenvező társadalom körében idejekorán megfelelő gyűjtéseket eszközölni és kölcsönök, vételek, olcsó ellátás nyújtása által a különös megpróbáltatásnak kitett elemeket védeni. Általában olcsó konyha berendezésével, ingyen tejjel s táplálék beszerzésével és kiosztásával is sokat enyhíthet a nyomoron a társadalom.

De most nem kívánok több részletbe bocsátkozni, legjobb tudásom szerint és fogyatékos erőmhöz képest törekedtem a megtisztelő felhívásnak eleget tenni: s a társadalom nagy fontosságú és szükség szerint mindig fejlődő tevékenységének vázlatos kivonattát adni – és sietek felolvasásom végéhez.

Búcsúzóul két alapvető igazságot bátorodom figyelmükbe ajánlani, két olyan igazságot, amely egyszerű, világos, félreismerhetetlen, amelyet nem lehet elégszer hangoztatni, elégszer ismételni és terjeszteni, mert szükséges, hogy a magyar társadalom vérévé és húsává váljék, szükséges, hogy összes gondolatait és cselekedeteit befolyásolja.

Az egyik alapvető igazság az, hogy Magyarország legvitálisabb érdekei vannak a mai harc által veszélyeztetve. Az a rettenetes istenítélet, amely Európa, sőt a világ sorsa felett dönt és egy csapásra a világ legnagyobb hatalmait földreterítheti, amely Nagybritanniát, a legnagyobb birodalmat, amelyet emberek eddig egyáltalában alapítani képesek voltak, darabokra törheti, amely Oroszországot, ezt a Rómánál s Nagy Sándor birodalmánál is nagyobb államot részeire bonthatja; amely Nagy Károly, XIV. Lajos és I. Napoleon grand nation-ját kitörölheti a nagyhatalmak sorából; amely a Moltke és Bismarck német birodalmát odalökheti vissza, ahonnét nagy győzelmei által nemrég emelkedett ki, amely a kisebb országokat egyszerűen eltörölheti a föld színéről, amint azt ma már Belgiummal megtette, ez a pusztító erejű megrendése a hatalmi egyensúlynak minket is tönkrelehet.

Ezeréves történelmünk alatt a német, majd a tatár és a torok túlerővel támadt ránk nem egyszer, de a mai veszély abban különbözik amazoktól és abban súlyosabb amazoknál, hogy a

győzelmes külső ellenség belső összetartó erőnket is megbonthatja. A germanizmus megpróbálta ellenállási erőnket faji amalgamizálás által megtörni, de ez sohasem sikerült neki, a török erre kísérletet sem tett. A kelet rohama Mohamed próféta zászlaja alatt letörhetett volna ugyan, de belső szilárdságunkat nem gyengíthette, holott a kettőskereszt jegyében való győzelem Magyarországot alkotó elemeire bonthatja. Az egyes szláv fajok önálló fejlődése, életerős kultúrája nincs ellentétben a magyar birodalom eszméjével ; a cárizmus vezetése alatt álló orthodoxia azonban a vegyrokonságnál fogva országunk eddig hú elemeire is vonzóerőt fog gyakorolhatni. Az oroszok győzelme inkompatibilis Szent István koronájának koncepciójával és bármily kevéssé sértené integritásunkat, lehetetlenné tenné a magyar uralom fenntartását a Kárpátok völgyeiben.

Ez az egyik igazság, amelyet minden magyar embernek szemelőtt kell folyton tartania. A másik az, hogy ezen nagy veszély elkerülésében mindenkinek jut szerep. Nemcsak a vitéz katonának, hanem a föld békés, egyszerű művelőjének, a pénzügyintézetek igazgatóinak, az orvosnak, az ápolónak, a társadalmi aktus minden vezetőjének és közkatonájának; és hogy a hadsereg csak akkor lesz képes a mai hősieles erőfeszítésre és végleges győzelemre, ha a nemzet lelkesen, törhetetlen bizalommal, jól szervezve, kitartással fog érte dolgozni és vele érezni minden részében és mindvégig.

Vesse mindenki e két igazságot lelkébe s akkor tudom, hogy feladata magaslatán fog mindig állani a magyar társadalom és a mai mérkőzés a magyar névnek megnövekedett becsületével és hatalmával fog végződni.